

۲-۱. مبانی نظری پشیمانی در روان‌شناسی

۲-۱-۱. تعریف

در بررسی دقیق‌تر برای یافتن معنای واژه‌ی پشیمانی در لغت‌نامه، سه معنی متفاوت به شرح زیر به‌دست می‌آید: پشیمانی عبارت است از: «از دست دادن داشته‌های مورد علاقه که یادآوری آن‌ها با غم و اندوه همراه است». مترادف این تعریف عبارت است از: «از دست دادن تلخ» یا «سوگواری برای از دست دادن». در این تعریف از پشیمانی بر از دست دادن داشته‌ها تأکید شده و اشاره شده است که این داده‌ها ابتدا باید مورد علاقه‌ی فرد باشند و دوم اینکه از دست دادن آن‌ها با احساس غم و اندوه همراه باشد. اما معنای دوم: «داشتن حس نارضایتی، بیم و شبهه یا پریشانی ذهن، اندوه بسیار برای اشتباهات». در این تعریف از پشیمانی بر مطلوب نبودن در مقایسه با مطلوبیت تأکید شده است و بیشتر به پیامدهای پشیمانی اهمیت داده شده است که همان بیم و اندوه و نارضایتی است. معنای سوم پشیمانی عبارت است از: «غم ایجاد شده بر اثر شرایط خارج از کنترل فرد و یا خارج از قدرت وی برای بازیابی، طنین اندوه و درد با ناامیدی و نارضایتی، ندامت و سایر احساسات قابل قیاس». در این تعریف، به شرایطی اشاره شده است که تحت آن پشیمانی رخ می‌دهد و در واقع انواع احساساتی که مختص به پشیمانی است را بیان می‌کند (لاندمن، ۱۹۸۷).^۱

حسرت و پشیمانی دومین احساس منفی رایجی است که معمولاً انسان‌ها هر روز آن را احساس می‌کنند. پشیمانی احساسی توأم با یاس، ناامیدی و نارضایتی است. احساس ندامت از انجام عملی یا غفلتی است. به‌طور کلی، فردی که همیشه با احساس پشیمانی زندگی می‌کند، همیشه به گذشته‌ی خود افسوس می‌خورد و حسرت موقعیت‌هایی را می‌خورد که می‌توانست طور دیگری رفتار کند. انسان همان زمانی که مفهوم «ای کاش» را می‌شناسد، احساس پشیمانی را تجربه می‌کند. روان‌شناسان

1. Lundman, B.

فصل دوم

مبانی نظری و پیشینه

دسترسی به تمام جزئیات امور و روابط پدیده‌ها، مشکل، پر هزینه و وقت‌گیر است، مدل، آن‌ها را سهل و آسان می‌کند و با برخورداری از امکان تجزیه و تحلیل، پیش‌بینی نتایج را ممکن می‌نماید (رزاقی، ۱۳۸۱، ص ۱۸۴).

تعریف پشیمانی در روان‌شناسی عبارت است از «نوعی واکنش منفی انفعالی در مقابل نعمت یا امتیاز گذشته و ازدست رفته است. پشیمانی حالتی منفی است و زمانی اتفاق می‌افتد که گزینه‌ی انتخاب شده توسط شخص، بهترین گزینه‌ی ممکن نباشد و امکان تغییر تصمیم نیز وجود نداشته باشد.» (زیلنبرگ و دیگران، ۲۰۰۰)

پشیمانی بر اساس منابع اسلامی عبارت است از: «هیجان منفی عمیق و ناآرام کننده ناشی از یادآوری تباہ کردن امر خدا بواسطه عدم کنترل تمایلات و کشش‌های حیوانی (پیروی از هوای نفس) همراه با سه احساس از دست دادن موقعیت‌های خوب، احساس فرصت سوزی و احساس عدم امکان جبران امور از دست رفته. ممکن است این هیجان منفی گاهی منجر به تلاش به اصلاح موارد مشابه از دست رفته گردد».

۱-۲-۲. مدل

مدل^۱ به معنای اندازه گرفته شده است. مدل جزئی کوچک یا بازسازی کوچکی از یک شیء بزرگ است که از لحاظ کارکرد با شیء واقعی یکسان است (گرچی، ۱۳۸۸، ص ۳۳) رابطه بین طرح نظری (تئوری) و کار جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات می‌باشد. در علوم اجتماعی مدل‌ها شامل نشانه‌ها و علائم هستند یعنی خصوصیات بعضی از پدیده‌های تجربی (شامل اجزا و ارتباط آن‌ها) به‌طور منطقی از طریق مفاهیم مرتبط با یکدیگر بیان می‌شود. بنابراین مدل منعکس کننده واقعیت است و جنبه‌های معینی از دنیای واقعی را که با مساله تحت بررسی ارتباط دارند مجسم می‌سازد. روابط عمده را در میان جنبه‌های مزبور روشن می‌کند و سرانجام امکان آزمایش تجربی تئوری را با توجه به ماهیت این روابط فراهم می‌کند. بعد از آزمایش مدل درک بهتری از بعضی از قسمت‌های دنیای واقعی حاصل می‌شود. به‌طور خلاصه باید گفت که مدل دستگاهی است متشکل از مفاهیم، فرضیه‌ها و شاخص‌ها که کار انتخاب و جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز برای آزمون فرضیه‌ها را تسهیل می‌کند (ایران نژاد، ۱۳۷۷، ص ۵۰). مدل، جزء کوچک بازسازی شده‌ای از یک شیء یا پدیده‌ی بزرگ است؛ که از لحاظ کارکرد با آن شیء یا پدیده واقعی، یکسان است. بدین ترتیب در شرایطی که امکان

۱-۱-۲. ضرورت پژوهش

مفاهیم، پیکره علم و سنگ بنای نظریه‌های علمی را تشکیل می‌دهند. بر این اساس، مفهوم‌شناسی را می‌توان کارخانه مصالح و پیکربندی علم دانست (ایمان، ۱۳۸۸، ص ۲۷). روان‌شناسی نیز به عنوان گستره‌ای از علوم انسانی، از این اصل مستثنی نیست و فهم، گسترش و تبیین دقیق موضوعات و مسائل آن وابسته به مفاهیم مرتبط است. باتوجه به اینکه «پشیمانی» در کارکرد رفتاری و تعاملات تاثیرگذار است و بیشتر افراد آن را تجربه می‌کنند نیاز به بررسی بیشتری دارد و (هرچند پژوهش‌هایی مانند کنترل پشیمانی زیلنبرک و دیگران به آن براساس مبانی نظری خودشان پرداخته شده است)؛ نبود پژوهش روشمند دینی در حوزه مفهوم‌شناسی پشیمانی، ضرورت دارد تا با مبانی اسلامی مفهوم پشیمانی تبیین شود تا راه را برای پژوهش‌های کاربردی در این موضوع هموار سازد.

۱-۱-۳. اهداف پژوهش

۱. شناسایی مدل مفهومی پشیمانی بر اساس منابع اسلامی؛
۲. بررسی روایی محتوایی مدل مفهومی پشیمانی بر اساس منابع اسلامی؛

۱-۱-۴. پرسش اصلی

۱. مدل مفهومی پشیمانی براساس منابع اسلامی چیست؟

۱-۱-۵. پرسش‌های فرعی

۱. مدل مفهومی پشیمانی براساس منابع اسلامی از چه میزان روایی برخوردار است؟
۲. مبانی نظری پشیمانی در روان‌شناسی چگونه است؟
۳. روش پژوهشی موضوع پشیمانی در منابع اسلامی چگونه است ؟
۴. بررسی و تحلیل یافته‌های موضوع پشیمانی در منابع اسلامی چگونه است ؟

۱-۲. تعریف مفاهیم پژوهش

۱-۲-۱. پشیمانی

(راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۲۳۴) «حسرت» را به معنای غم و اندوه بر آنچه که از دست رفته و پشیمانی بر آنچه را که فرد از دست داده می‌دانند. همچنین گفته شده است «حسرت» به معنای کنار رفتن و دور شدن به جانب پشت است و به این مناسبت در معانی افسوس و تأسف خوردن استعمال می‌شود؛ زیرا چیزی که از دسترس انسان دور می‌شود، مورد تأسف خواهد بود.

اسلام به مانند همه عرصه‌ها، به بهداشت روانی انسان توجه ویژه‌ای دارد. پشیمانی در اسلام نه تنها مورد نکوهش نیست بلکه جهت برون رفت از آن، پیشنهاد اسلام «توبه و ابراز ندامت» است. از جریان حضرت آدم و حوا تا واقعه‌ی کربلا این امر مشهود و آشکار است. توبه، بهترین کاری است که یک انسان در هر شرایطی می‌تواند انجام دهد؛ چرا که توبه چیزی جز رفع نقص، هجرت از بدی و حرکت به سوی خیر و نیکی نیست. توبه حرکت انسان از آلودگی به سوی پاکی است (سلیمانی میمند، ۱۳۹۴).

یادآوری روزانه خطاهای گذشته، مهار زبان و گفتار، مراقبت نفس در طول روز و محاسبه در آخر شب و برنامه‌ریزی برای جبران کاستی‌ها، از جمله اموری هستند که نقش بسزایی در هدایت امیال دارند. اسلام این عامل اضطراب را از زندگی مؤمن کنار می‌زند و به او کمک می‌کند تا از سویی، با تقویت اراده، از خطا بپرهیزد و کمتر در آتش ندامت بسوزد، و از سوی دیگر، در صورت ارتکاب خطا، با ساز و کار توبه خود را از تنش درونی خارج کند، خطا را جبران کند و بدون احساس یأس، خویشتن را از آثار شومش مصون دارد (ساجدی، ۱۳۸۷).

کمبودها و ضعف‌های پژوهش‌های سابق ذکر شود و هدف پژوهش حاضر معلوم شود، اگرچه پژوهش‌هایی در ابعاد روان شناختی انجام شده است و بعد مادی آن مورد نظر بوده است. در پژوهش‌های اسلامی هم مفهوم مشخصی از پشیمانی ارائه ندادند و بیشتر به جنبه اخلاقی و اخروی آن پرداخته‌اند. در این پژوهش، محقق به دنبال اهدافی چون ارائه مدل مفهومی پشیمانی در منابع دینی و سنجش روایی آن، بیان ساحت‌های مختلف پشیمانی در منابع اسلامی و مولفه‌های پشیمانی در اسلام می‌باشد.

آن مقدار که در مطالعات داخلی بررسی شد؛ پژوهش مستقلی در زمینه مفهوم شناسی پشیمانی بر اساس منابع اسلامی انجام نشده است که پژوهشگر در پی آن است تا اهداف مذکور را در پژوهش حاضر پیگیری کند.

پشیمان می‌شوند احتمال دارد در موقعیت‌های بعدی، انتخاب بهتری داشته باشند.

تا به حال در تبیین سازه پشیمانی چند مدل مفهومی ارائه شده است. یکی از مهم‌ترین آن‌ها نظریه کنترل پشیمانی (زیلنبرگ و دیگران، ۲۰۰۰)؛ (زیلنبرگ و پیترز، ۲۰۰۷)؛ (زیلنبرگ و برگلمنز، ۲۰۰۸) است. زیلنبرگ و همکاران از یک سو بین پشیمانی و تأسف تفاوت قائل شده (زیلنبرگ و دیگران، ۲۰۰۰) و از سوی دیگر بین پشیمانی و احساس گناه تمایز قائل شده‌اند (زیلنبرگ و دیگران، ۲۰۰۸). از نگاه آنان هرچند پشیمانی و تأسف هر دو به حوزه تصمیم‌گیری مربوط‌اند اما پشیمانی مربوط به شرایط خود-اختیاری است که فرد خود را مسئول انتخاب و نتیجه می‌داند، ولی تأسف به شرایط اضطراری و خارج از مسئولیت ارتباط دارد. همچنین پشیمانی و احساس گناه احساساتی هستند که در اثر نتایج منفی حاصل می‌شوند که شخص خود را مسئول آن‌ها می‌داند اما احساس گناه عمدتاً در شرایط آسیب میان‌فردی احساس می‌شود، در حالی که پشیمانی در هر دو حالت آسیب میان‌فردی و آسیب درون‌فردی احساس می‌شود (زیلنبرگ و دیگران، ۲۰۰۷).

مدل دیگر، مدل دو عنصری پشیمانی (باچانان و دیگران، ۲۰۱۶) است. در این مدل پشیمانی به عنوان یک احساس (هیجان) از یک مؤلفه عاطفه منفی و یک مؤلفه شناخت ضد واقعیت تشکیل شده است. مؤلفه شناخت به «آنچه ممکن است بوده باشد» مربوط است که یک نتیجه واقعی را با یک نتیجه فرضی مقایسه می‌کند. افکار و شناخت‌های خلاف واقع می‌توانند بر وضعیتی متمرکز شوند که می‌توانست بدتر باشد (خلاف واقع رو به پایین) یا وضعیتی که می‌توانست بهتر باشد (خلاف واقع رو به بالا). هنگامی که یک فکر خلاف واقع بالا به نقش علی خود (شخص) متمرکز شود منجر به عاطفه منفی شده، و پشیمانی به وجود می‌آید. بنابراین، برای هر تجربه پشیمانی، فرد باید هم عاطفه منفی را تجربه کند و هم به این موضوع بیندیشد که اگر او به گونه متفاوت‌تری عمل می‌کرد، اوضاع چگونه می‌توانست بهتر شود.

این در حالی است که در منابع اسلامی نیز موضوع پشیمانی به عنوان یک حالت منفی روان‌شناختی در قالب مفاهیمی چون «حسرت»، «ندامت»، و «تأسف»، «افسوس»، «توبه» مورد توجه قرار گرفته است. حسرت در لغت به معنای آشکار شدن و انکشاف است (فراهیدی، العین، ۱۴۱۰ق، ص ۱۳۴). گفته شده در قیامت، حقایق و اسرار روشن می‌شود: «روزی که اسرار باطن شخص آشکار شود (طارق، ۹). به همین دلیل آن‌را روز حسرت خوانده‌اند (ابوالفتوح رازی، ۱۴۰۸، ص ۸۳). برخی قرآن پژوهان

۱-۱. کلیات

در این قسمت، مسأله تحقیق و ضرورت آن تبیین شده، و اهداف و پرسش‌های تحقیق معرفی می‌گردد.

۱-۱-۱. مسأله تحقیق

محرک‌های احساسی ۳۰۰۰ بار سریع‌تر از نیروی عقلایی عمل می‌کنند احساسات رفتار ما را هدایت می‌کنند از این احساسات، احساس پشیمانی یکی از قوی‌ترین عوامل روان‌شناختی موثر بر رفتار انسان‌هاست که در شئون مختلف زندگی خود نمایی می‌کند. مطالعه روشمند در این زمینه به صورت جدی در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم آغاز شده است (شعبانی & صوفیانی، ۱۳۹۲). پشیمانی در روان‌شناسی در مباحثی چون تصمیم‌گیری‌ها و انتخاب‌های مهم زندگی (زیلنبرگ، دیجک، مانستید و دیگران، ۲۰۰۰) مورد توجه قرار گرفته است. تحقیقات نشان می‌دهد که احساس پشیمانی از حدود ۶ سالگی می‌تواند نمایان شود و در روند سنین تحول، با افزایش زمینه انتخاب‌ها؛ افزایش یابد (مک کورمک، فینی و بک، ۲۰۲۰). همچنین تحقیقات رابطه پشیمانی با پریشانی‌روانی (باچانان، سامرویل، لهن، و دیگران، ۲۰۱۶) و سلامت روان (برور و دیفرانک، ۲۰۱۶) را مورد مطالعه قرار داده است. از سوی دیگر، پژوهش‌های مختلفی انجام شده است تا نشان دهد کدام حوزه‌ها در زندگی ممکن است زمینه بیشتری برای پشیمانی را فراهم کنند. یک فراتحلیل از ۱۱ مطالعه برای رتبه‌بندی پشیمانی نشان داد که شش مورد از بزرگ‌ترین موارد حسرت‌زای زندگی به‌ترتیب تحصیلات، شغل، عاشق‌قلنه‌ها، ولدین، خود، و اوقات فراغت است، و به‌طورکلی بزرگ‌ترین پشیمانی‌های افراد، بازتاب عدم انتخاب یا انتخاب ناصحیح در بزرگ‌ترین «فرصت‌های ادراک شده» است (رُز و سامرویل، ۲۰۰۵). با این حال، پژوهش‌های دیگر (مک کورمک و دیگران، ۲۰۲۰) نشان می‌دهد که احساس پشیمانی بر تصمیم‌گیری بعدی افراد تأثیر گذاشته، و افرادی که از انتخاب خود

فصل اول

کلیات و مفاهیم

خداوند متعال، احساسات و هیجان‌ها را از روی حکمت در وجود انسان قرار داده است، ندامت، آزرده‌گی، برانگیختگی، خشم، ناکامی، ناامیدی و... عارضه‌هایی هستند که برای جلوگیری از خطر و برای این که صدمه‌ای به انسان وارد نشود، در وجود انسان قرار داده شده‌اند؛ اما اگر به‌طور عاقلانه و منطقی با آن‌ها برخورد نشود، سلامت جسمی و روانی در معرض خطر قرار می‌گیرد. قبل از هر عمل و یا تصمیمی باید به بررسی و ارزیابی منطقی حادثه پردازد و قبل از هر اقدامی که ممکن است موجب آسیب و یا پشیمانی شود، موضوع را عاقلانه و آگاهانه بررسی نماید.

مقدمه

روان انسان در مقابل عوامل بیرونی و درونی، واکنش‌های مختلفی از خود نشان می‌دهد که به آن‌ها «هیجان» می‌گویند. یکی از جنبه‌های هیجان- که گاه مثبت‌اند و گاه منفی، «پشیمانی» است. که با واژه‌هایی چون: ندامت، حسرت، تأسف، توبه، حزن، هم و غم و ترحه هم‌معناست. «پشیمانی» مربوط به حوزه دانش روان‌شناسی است.

از دست رفتن فرصت، غالباً اندوه و حسرت آدمی را در پی دارد. رویدادهای ناخوشایند (مثل طرد شدن از طرف دیگران، شکست خوردن، موفق نشدن در کارها و روبه‌رو شدن با دشواری‌ها) که معمولاً موجب تأسف و ناراحتی ما می‌شوند، که باید علت‌یابی کرد. این بینش موجب رشد و بالندگی در برخورد با مسائل و یافتن مهارت در حل مشکلات نیز خواهند شد. از آن‌جا که طرز بینش و تلقی هر انسانی نسبت به مسائل و رویدادها، موجب احساسات و هیجانات و بعضی اوقات هم عصبانیت‌های شدید در اوست، هرچه بینش و اندیشه و نگرش فرد، متعادل‌تر، منطقی‌تر، روشن‌تر و حتی منصفانه‌تر شود، هیجانات نامناسب و گُش‌های نامتعادل وی نیز بیشتر کاهش می‌یابند و رفتار وی طبیعی‌تر، متعادل‌تر و منطقی‌تر خواهد شد. برخی احساسات و هیجان‌ها، با اهداف و مقاصد ما هماهنگی دارند و موجب نشاط و افزایش انگیزه ما در کارها می‌شوند، به‌طوری که کمک می‌کنند تا با تلاش، به اهداف ارزشمند خود دست یابیم. این‌گونه احساسات و عواطف را «هیجان‌های مثبت» نام می‌نهند. گاهی هیجان‌ها و احساساتی ظهور می‌یابند که مانع دستیابی ما به اهداف و مقاصد ارزشمند می‌شوند؛ یعنی بروز آن‌ها همراه با حالت افسردگی، عصبانیت، نارضایتی، تأسف و فشار و خشونت است که عملاً انسان را از رسیدن به اهداف و مقاصد والا، باز می‌دارند. این‌گونه هیجان‌ها را «هیجان‌های منفی» نام نهاده‌اند. بینش و افکار عاقلانه، منجر به احساسات و هیجان‌های مناسب و متعادل می‌شود و در مقابل، بینش و افکار غیرعاقلانه و نادرست و غیرواقعی، موجب احساسات و هیجان‌های نامناسب و افراطی.

۱۲۶	۲-۵. محدودیت‌های پژوهش
۱۲۶	۴-۵. پیشنهادهای پژوهش
۱۲۸	فهرست منابع

فهرست جدول‌ها

عنوان	شماره صفحه
جدول ۱-۴: حوزه معنایی پشیمانی در لغت نامه‌ها.....	۳۹
جدول ۲-۴: حوزه معنایی پشیمانی در روانشناسی	۴۱
جدول ۳-۴: نتایج حاصل از دو مرحله غربالگری مجموع روایات	۴۴
جدول ۴-۴: کدگذاری مفهوم ندامت	۴۶
جدول ۵-۴: کدگذاری مفهوم حسرت	۵۸
جدول ۶-۴: کدگذاری مفهوم تأسف	۷۳
جدول ۷-۴: کدگذاری مفهوم توبه	۷۷
جدول ۸-۴: کدگذاری مفهوم حزن	۸۷
جدول ۹-۴: کدگذاری مفهوم ملامت	۹۸
جدول ۱۰-۴: کدگذاری مفهوم ویل	۱۰۱
جدول ۱۱-۴: کدگذاری مفهوم غبطه	۱۰۴
جدول ۱۲-۴: کدگذاری مفهوم انابه	۱۱۱
جدول ۱۳-۴: نتایج روایی سنجی مطابقت مستندات با یافته‌های پژوهش	۱۱۷

فهرست شکل‌ها

عنوان	شماره صفحه
شکل ۱-۴: مفاهیم اولیه مرتبط با پشیمانی در منابع اسلامی	۴۳
شکل ۲-۴: مدل مفهومی پشیمانی اسلامی	۱۱۵

- ۳-۲-۴. مؤلفه‌های مفهومی پشیمانی بر اساس منابع اسلامی ۴۵
- ۳-۲-۴.۱. مرحله اول: کدگذاری باز متمرکز، محوری و انتخابی مفاهیم متناظر به پشیمانی ۴۵
- ۳-۲-۴.۱.۱. م. کدگذاری مفهوم ندامت ۴۶
- ۳-۲-۴.۲. مفهوم حسرت ۵۷
- ۳-۲-۴.۳. کدگذاری مفهوم تأسف ۷۳
- ۳-۲-۴.۴. کدگذاری مفهوم توبه ۷۷
- ۳-۲-۴.۵. مفهوم حزن ۸۷
- ۳-۲-۴.۶. مفهوم ملامت ۹۷
- ۳-۲-۴.۷. کدگذاری مفهوم ویل ۱۰۰
- ۳-۲-۴.۸. کدگذاری مفهوم غبطه ۱۰۴
- ۳-۲-۴.۹. کدگذاری مفهوم انابه ۱۰۹
- ۴-۲-۴. مرحله سوم نسبت سنجی مقوله‌های هسته‌ای مفاهیم متناظر پشیمانی ۱۱۴
- ۵-۲-۴. مرحله چهارم ترسیم مدل مفهومی اولیه پشیمانی بر اساس منابع اسلامی ۱۱۵
- ۶-۲-۴. بررسی روایی محتوایی مؤلفه‌های پشیمانی اسلامی ۱۱۵
- ### فصل پنجم: تفسیر نتایج
- ۱-۵. بررسی و تحلیل یافته‌ها ۱۲۰
- ۱-۵-۱. تعریف مولفه‌ها ۱۲۱
- هیجان منفی عمیق و ناآرام کننده ۱۲۱
- شکل‌گیری حالات منفی بعد از، از دست دادن موقعیت‌های خوب ۱۲۱
- یادآوری تباه کردن امر خدا ۱۲۲
- عدم کنترل تمایلات و کشش‌های طبیعی (پیروی از هوای نفس) ۱۲۳
- احساس فرصت سوزی ۱۲۳
- احساس موقعیتی عدم امکان جبران امور از دست رفته ۱۲۴
- تلاش موقعیتی به اصلاح موارد مشابه از دست رفته ۱۲۴
- ۱-۵-۱-۱. تعریف پشیمانی اسلامی ۱۲۵
- مقایسه مدل مفهومی پشیمانی اسلامی با مدل‌های مشابه ۱۲۵

- ۲۱ ۲-۲-۲. روند پیدایش
- ۲۲ ۳-۲-۲. عوامل و زمینه‌های پشیمانی
- ۲۳ ۴-۲-۲. پیامدهای پشیمانی
- ۲۵ ۵-۲-۲. مراحل و شرایط پشیمانی
- ۲۵ ۳-۲. پیشینه پژوهش

فصل سوم: روش پژوهش

- ۲۹ ۱-۳. روش تحقیق
- ۲۹ ۲-۳. جامعه آماری
- ۳۰ ۳-۳. روش نمونه‌گیری
- ۳۰ ۴-۳. روش گردآوری اطلاعات
- ۳۱ ۱-۴-۳. تشخیص و تعیین واژگان کلیدی و اصلی
- ۳۴ ۲-۴-۳. گردآوری و تشکیل خانواده متون اسلامی
- ۳۵ ۵-۳. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
- ۳۵ ۶-۳. بررسی روایی مدل

فصل چهارم: یافته‌های پژوهش

- ۳۸ ۱-۴. مدل مفهومی پشیمانی بر اساس منابع اسلامی چیست؟
- ۳۸ مفاهیم ناظر به پشیمانی در منابع اسلامی
- ۳۸ ۱-۱-۴. گام اول: تشکیل خانواده متون اسلامی
- ۳۸ ۱-۱-۱-۴. حوزه معنایی پشیمانی در لغت
- ۴۱ ۲-۱-۱-۴. حوزه معنایی پشیمانی در روان‌شناسی
- ۴۳ ۲-۴. مفهوم شناسی پشیمانی
- ۴۳ ۱-۲-۴. گام دوم: بررسی ۱۷ مفهوم مشیر به پشیمانی
- ۴۴ ۲-۲-۴. جمع‌بندی

فهرست مطالب

عنوان	شماره صفحه
مقدمه	۱

فصل اول: کلیات و مفاهیم

۱-۱. کلیات	۴
۱-۱-۱. مسأله تحقیق	۴
۲-۱-۱. ضرورت پژوهش	۷
۳-۱-۱. اهداف پژوهش	۷
۴-۱-۱. پرسش اصلی	۷
۵-۱-۱. پرسش‌های فرعی	۷
۲-۱. تعریف مفاهیم پژوهش	۷
۱-۲-۱. پیشیمانی	۷
۲-۲-۱. مدل	۸

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه

۱-۲. مبانی نظری پیشیمانی در روان‌شناسی	۱۱
۱-۱-۲. تعریف	۱۱
۲-۱-۲. روند پیدایش مفهوم پیشیمانی	۱۲
۳-۱-۲. فراگیری پیشیمانی (احساس همگانی) و رشد زیستی	۱۳
۴-۱-۲. مراحل و منابع پیشیمانی	۱۵
۵-۱-۲. مدل‌های نظری در تبیین پیشیمانی	۱۶
۲-۲. مبانی نظری پیشیمانی در منابع اسلامی	۱۸
۱-۲-۲. تعریف پیشیمانی	۱۸

چکیده

پژوهش حاضر در راستای دست یابی به مدل مفهومی پشیمانی و بررسی میزان روایی آن انجام شد. با تشکیل خانواده متون اسلامی پشیمانی در لغت و روان شناسی، ۱۷ مفهوم اولیه مشیر به پشیمانی در منابع اسلامی شناسایی شد.. با توجه به مولفه های بدست آمده تعریف پشیمانی بر اساس منابع اسلامی عبارت است از: «هیجان منفی عمیق و ناآرام کننده ناشی از یادآوری تباه کردن امر خدا بواسطه عدم کنترل تمایلات و کشش های حیوانی (پیروی از هوای نفس) همراه با سه احساس از دست دادن موقعیت های خوب، احساس فرصت سوزی و احساس عدم امکان جبران امور از دست رفته. ممکن است این هیجان منفی گاهی منجر به تلاش به اصلاح موارد مشابه از دست رفته گردد». وازگان کلیدی:

ندامت، مدل مفهومی، حسرت، پشیمانی، منابع اسلامی.

تشکر و سپاس از

خداوند متعال که با وجود سختی ها و موانع، مسیر را در راستای توفیق، در آزمون های دیگر برایم هموار کرد.

علای سلف از صدر تا کنون که با جهد و جهدشان، مصباح و منکبات علم را فزودان برافراشتند.

شهدا از صدر تا کنون که با بذل جان، از خود گذشتن را در اعلی درجه مشق کردند.

استاد بزرگوار، حجت الاسلام والمسلمین دکتر حمید رفیعی، بزرگوار که با سه صدر و سکر مسرپوشی بودند و خلق این اثر مرهمون حیات های ایشان

است.

استاد و مدیر و معاونان و کادر موسسه اخلاق و تربیت که با انگیزی همراهی کردند.

خانواده عزیزم که همه جانبه و همدلان یار یکدم بودند.

تقدیم به

ساحت قدسی چهارده معصوم، بویژه کوثر خلقت حضرت زهرا سلام الله علیها که عالم گوشه ای از سایه چادرشان است. بخارش این اثر در روز
میلادشان سامان یافت.

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

دانشکده تربیت

رشته مشاوره خانواده

پایان نامه کارشناسی ارشد

مدل مفهومی پشیمانی براساس منابع اسلامی

استاد راهنما:

حجت الاسلام دکتر حمید رفیعی هنر

دانش پژوه:

سیده طیبه حسینی

اسفند ۱۴۰۳

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

بسمه تعالی

صورت جلسه دفاع پایان نامه

بیتايدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر (عجل الله تعالی فرجه)

جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد سرکار خانم سیده طیبه حسینی رشته: مشاوره خانواده

تحت عنوان: مدل مفهومی پشیمانی بر اساس منابع اسلامی

باجضور استاد راهنما، استاد مشاور و هیأت داوران در مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت در تاریخ ۱۳۹۳/۱۲/۲۲ برگزار گردید. پایان نامه ایشان

با کسب نمره به عدد: ۱۷٫۵ به حروف هجده و نیم با درجه خوب پذیرفته شد.

نام و نام خانوادگی	مرتبه علمی	امضاء
مدیر گروه: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر محمد رضا احمدی	دکتر	
استاد راهنما: حجت الاسلام والمسلمین آقای دکتر حمید رفیعی هنر	رشته دار	
استاد داور: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر عباس آینه چی	استاد	
استاد مشاور:		
نماینده تحصیلات تکمیلی: جناب آقای سید مهدی موسوی	ارشد	

معاون آموزشی مؤسسه
مهدی درویشی حسینی

الحمد لله الذي
خلقنا من
الحمم

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

دانشکده تربیت
رشته مشاوره خانواده
پایان نامه کارشناسی ارشد

مدل مفهومی پشیمانی براساس منابع اسلامی

استاد:

حجت الاسلام دکتر حمید رفیعی هنر

دانش پژوه:

سیده طیبه حسینی

اسفند ۱۴۰۳